

שׁוֹת בְּהִלְכָה לְשׁוֹלְחַן שֶׁבֶת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

גיליון מס' 71

פורים משולש

השנה (תשפ"ה) יחול יום הפורים של ערים המוקפות חומה (ט"ו באדר) ביום השבת, פורים זה נקרא 'פורים משולש', מפני שדיני הפורים שלו מתחלקים לשלושה ימים, שהרי קריאת המגילה אינה יכולה להתקיים בזמנה בשבת מחשש שמא יטלטל את המגילה ברשות הרבים. כמו כן, גם סעודת המשתה אין לקיימה בשבת, מפני שנאמר¹ "לַעֲשׂוֹת אוֹתָם יְמֵי מְשֻׁתָּה וְשִׁמְחָה", היינו שהסעודה תעשה מחמת תוקף ימי הפורים ולא מחמת השבת.

לפיכך ששת מצוות החג מתחלקות לשלושה ימים, בכל יום שתי מצוות. יום שישי (י"ד אדר) - קוראים את המגילה ונותנים מתנות לאביונים. ביום השבת (ט"ו אדר) - אומרים 'על הניסים' וקוראים בתורה פרשת השבוע וקריאת היום 'ויבוא עמלק'. ביום ראשון (ט"ז אדר) - מקיימים מצוות משלוח מנות, משתה ושמחה.

'פורים משולש' שייך רק לערים המוקפות חומה מימי יהושוע בן נון שחוגגים פורים בט"ו באדר, ערי הפרזים החוגגים ביום י"ד באדר לעולם לא יהיה להם פורים משולש, כיון שלעולם לא יחול י"ד באדר ביום השבת.²

מדרכנן, וביום מדברי קבלה¹⁴, השנה שכולם קוראים את המגילה ביום י"ד, יש הסוברים שחיוב הקריאה לבני ירושלים היא רק מדרכנן¹⁵, ולפי זה יש להקפיד לכתחילה שתושבי ירושלים לא יוציא ידי חובה בן עיר שאינה מוקפת חומה, כיון שחיוב דרכנן לא מוציא ידי חובה חיוב מדברי קבלה¹⁶, ויש חולקים וסוברים שאף בשנה זו חיוב הקריאה ביום לתושבי ירושלים מדברי קבלה, שיש כח ביד החכמים לקבוע זמני המגילה כפי הצורך, ולשיטתם יכול בן ירושלים להוציא לכתחילה לבן עיר¹⁷, ולמעשה לכתחילה יש להקפיד, אך בעת הצורך יש להקל, שהרי לכל השיטות יוצא בדיעבד¹⁸.

שבת ט"ו אדר תשפ"ה

בשבת זו בני ערים המוקפות אומרים 'על הניסים' בתפילות ובברכת המזון, ובנוסף קוראים בתורה ומפטירים בקריאה של פורים 'ויבוא עמלק'.

כיון שיום ט"ו הוא יום פורים יש לעסוק בהלכה ובאגדה בענייני היום והמגילה כדי שיזכרו שהיום פורים. כמו כן, טוב להוסיף באכילת בשר ושתיית יין גם ביום השבת, מפני שיש סוברים שמצוות סעודת פורים היא בשבת. ואם אפשר טוב לשלוח מנות בצנעה ביום שבת, ובתנאי שיש שם עירוב¹⁹.

תושבי ירושלים המתפללים בערב שבת בפלג המנחה, האם יזכירו 'על הניסים' בתפילה?

בפורים של פרזים⁷.

השנה שחל יום י"ד בערב שבת, יש שכתבו לאסור לבני שאר הערים להסתפר ביום שישי כיון שאסורים בעשיית מלאכה ביום זה⁸, ובנוסף יש שכתבו להחמיר שגם בני עיירות המוקפות חומה לא יסתפרו או יעשו מלאכה, כיון שקוראים את המגילה באותו היום⁹. ויש חולקים ומתירים לכולם להסתפר ביום שישי מפני כבוד השבת¹⁰.

בשנה זו שגם בני ירושלים קוראים את המגילה ביום י"ד, האם מותר להם לקרוא את המגילה ביחידות, וכן לברך על הקריאה?

בשנה זו בה מקדימים בני ירושלים לקרוא את המגילה בי"ד אדר, יש פוסקים שסוברים שהיחיד מבני ירושלים אינו רשאי לקרוא את המגילה, כיון שהיא נקראת 'שלא בזמנה', שחייב לקרוא אותה במניין עשרה גברים¹¹, ואם אינו יכול לקבץ עשרה יקרא בלא ברכה¹². ויש מקילים לקוראה בברכה גם ללא עשרה ובלבד שיקפיד לקוראה רק לאחר שסיימו לקרוא אותה הציבור בבית הכנסת¹³.

לפיכך יקפידו הנשים בשנה זו לבוא לבית הכנסת לקריאת המגילה, או שיהיו יחד עשר נשים, כדי לא להיכנס למחלוקת.

האם תושבי ירושלים רשאי לקרוא את המגילה לבן עיר שאינה מוקפת חומה?
בשנה רגילה חיוב קריאת המגילה בלילה

מה הטעם שמקדימים לערים המוקפות חומה את קריאת המגילה ואת מתנות לאביונים לפני השבת, ואילו את סעודת פורים מאחרים לאחר השבת?

כשחל 'פורים משולש' מקדימים בני המוקפים וקוראים את המגילה בליל שישי וביום שישי כשאר הערים. בנוסף לכך, יחד עם קריאת המגילה נותנים מתנות לאביונים ביום שישי. מתנות לאביונים ניתנים תמיד יחד עם קריאת המגילה כי עיניהם של עניים מצפות למקרא מגילה, שאז הלב פתוח לתת להם בעין יפה³.

הטעם שמקדימים את קריאת המגילה ולא מאחרים מפני שקריאת המגילה היא פרסום הנס, ואין לאגור את קריאת המגילה אחר זמן הנס, שנאמר 'ולא יעבור'⁴. מנגד, את הסעודה אפשר לקיים רק אחר שהגיע יום הנס, שהוא ט"ו שחל בשבת, וכיון שאין לקיים את הסעודה בשבת כאמור, לפיכך דוחים אותה לאחר השבת⁵.

כשחל י"ד באדר ביום שישי, האם מותר להסתפר ביום שישי לכבוד שבת? והאם בשנה זו מותר לבני ירושלים להסתפר או לעשות מלאכה?

נהגו בכל תפוצות ישראל שלא לעשות מלאכה ביום הפורים, וכל העושה מלאכה ביום הפורים אינו רואה סימן ברכה ממלאכה זו⁶. בשנים רגילות, לבני הפרזים מותר לעשות מלאכה בפורים של מוקפים, ולבני המוקפים מותר לעשות מלאכה

11 ואף מי שכבר יצא יכול להצטרף, ובלבד שישמע שוב את המגילה מראש ועד סוף.
12 פר"ח סימן תרצ"ט ס"ק יח. משנ"ב סימן תרצ"ט ס"א, סו. כה"ח ס"ק קיח.
13 חו"א סימן קנה ס"ק ב. הגר"ש אויערבך הליכות שלמה פורים פכ"א ס"ד, חו"ע עמוד ריג.
14 שערי תשובה תרפ"ו, ס"ק ט. שעה"צ תרצ"ו. ס"ק מא, ובסימן תרצ"ב ס"ק כז.
15 טורי אבן מגילה ה' ע"א, שהיא תקנה מאוחרת מגזירה דרבה שמא יעבירוה ברה"ר, ולא מעיקר תקנת אנשי כנסת הגדולה.
16 מקראי קודש פורים סימן מא.
17 בנין שלמה סימן נח, חשק שלמה מגילה ה' ע"א, אשרי איש פמ"ט אות יג בשם הגר"ש אלישיב.
18 כיון שלא נזכר מדיון בן ט"ו שקרא בי"ד בשנה רגילה עבור בן עיר. מסקנת המשנ"ב סימן תרפ"ח ס"ח כהפרי מגדים שחולק על הפרי"ח. כמו כן בקריאת הלילה דאי יכול להוציא, שהרי חיוב שניהם מדרכנן, אך בן עיר דאי יכול לכתחילה להוציא בן כרך שהרי חיובו תמור יתור.
19 כה"ח ס"ק לח.

1 אסתר ט, כב.
2 שו"ע סימן תרפ"ח סעיף ו, ובמשנ"ב שם.
3 מגילה ד, ע"ב.
4 אסתר ט, כז.
5 שו"ע שם.
6 שו"ע סימן תרצ"ו סעיף א, בה"ל ד"ה אין עושין.
7 שו"ע שם סעיף ב, ובמקומות המסופקין כתב הכה"ח ס"ק טו שהמגמה מגילה ה' ע"ב משמע שהמנהג לאסור בהם מלאכה בשני הימים, אכן דעת הגר"ש אלישיב אשרי איש ח"ג פמ"ח אות ג', שאין נוהגים בהם איסור עשיית מלאכה אלא בי"ד.
8 בן איש חי פרשת תצווה אות כא.
9 כה"ח סימן תרצ"ו אות יא, בשם הרב פרי האדמה ח"א דף מד ע"ד, והסכימו עמו בעלי הוראה יע"ש, וכן בסימן תרפ"ח אות מט, כדי שלא יבואו לטעות בשאר שנים. ויש מקילים ומתירים לבני ערים המוקפות חומה לעסוק במלאכה ביום י"ד, כי אצלם אין זה כפורים ממש. חו"ע פורים עמוד רטו.
10 ערוך השולחן סימן תרצ"ו ס"ג, חו"ע עמוד רטו-רע"ז.

הנוהגים להתפלל מפלג המנחה (כשעה ורבע קודם הלילה), יאמרו בערבית "על הניסים אף שעדיין יום גמור",²⁰ כמו כן יאמרו קודם ערבית מזמור "על אילת השחר" לנוהגים לאומרו.

אם התארכה סעודה שלישית אחר צאת הכוכבים האם מזכיר "על הניסים"?

באופן כללי, אם התחילו בסעודה ביום, ונמשכה הסעודה ללילה, הולכים אחר שעת התחלת הסעודה ויש להזכיר בלילה את התוספת השייכת ליום שבו התחילה הסעודה. ואין חילוק בזה בין הזכרת רצה והחליצנו בשבת, או "יעלה ויבוא" בימים טובים וראשי חודשים, ובין הזכרת 'על הניסים' בחנוכה ופורים.²¹

האם מותר להתלמד על קריאת מגילה מתוך מגילה כשרה בשבת שלפני פורים, ומה הדין בשבת שחל בה פורים (פורים משולש)?

מגילת אסתר הרי היא בכלל כתבי הקודש, ומותר לטלטלה בשבת ויו"ט אף שלא לצורך כלל, וכ"ש כשרוצה לקרוא או להתלמד בה.²² ואפילו כשפורים חל במוצאי שבת רשאי להכין קריאתה מתוך מגילה כשרה בשבת.²³

אך בשבת שחל בה פורים (פורים משולש) שגזרו חכמים שלא יקראו בה במגילה (שמא יטלטלנה ד' אמות ברה"ר) ומקדימים את קריאתה ליום שישי, נחלקו הפוסקים האם ניתן לטלטלה בשבת זו, או שדינה כמוקצה ואסור לטלטלה כלל, מהחשש שיבוא לקרוא בה כדי לצאת ידי חובת קריאת מגילה.²⁴ ופשוט שמגילה מודפסת דינה ככתבי הקודש אף בשבת זו, משום שלא ניתן לצאת בה ידי חובה.

י"ו ראשון ט"ז באדר התשפ"ה
בירושלים ובערים המוקפות חומה מימי
היושוע בן נון, דוחים את סעודת פורים

ומצוות משלוח מנות ליום ראשון. כאמור, הטעם שדוחים את סעודת פורים ליום ראשון מפני שנאמר (אסתר ט, כב): "לעשות אותם ימי משתה ושמחה", היינו שיהיה ניכר שהסעודה תיעשה מחמת תוקף ימי הפורים ולא מחמת שבת. טעם נוסף משום שתיקנו חכמים מצוות משלוח מנות כדי שתהיה סעודה לנוקקים, לכן דוחים את הסעודה ליום ראשון, כדי שיסעודו ממשלוחי המנות. והטעם שדוחים את משלוח המנות ליום ראשון ולא בזמנם, מאחר ויש בזה איסור הוצאה לרשות הרבים כשילך לבית חברו.

האם שאר המקומות שאינם מוקפים חומה אומרים תחנון ביום ט"ז באדר?

שאר המקומות שאינם מוקפים חומה, נוהגים ביום זה כיום חול גמור ומותרים בהספד ובתענית, ואומרים תחנון ונפילת אפיים.²⁵ ויש נהגו שלא לומר תחנון ביום זה משום כבודה של ירושלים.²⁶

קריאת פרשת פרה

בשבת שאחר הפורים, מוציאים ב' ספרי תורה וקוראים בספר הראשון פרשת השבוע, ובשני פרשת פרה עד 'והנפש הנוגעת תטמא עד הערב', ומפטירים 'וזרקתי עליכם מים טהורים'.²⁷ לדעת פוסקים רבים חיוב קריאה זו מן התורה,²⁸ ואף על פי שיש חולקים,²⁹ יש להחמיר כסברת האומרים שהוא מן התורה, ולפיכך יקפידו לקרוא מהספר היותר מהודר, ויכוונו לצאת ידי חובה בקריאה ובברכות כמו שנתבאר בפרשת זכור.³⁰

טעם קריאה זו לזכר שריפת הפרה שהיו מזים בחודש ניסן על ישראל באפר החטאת, כדי שיהיו טהורים ויוכלו לעשות את הפסח בזמנו, לכך קוראים פרשה זו להתפלל לפניו יתברך שגם עלינו יזרוק מים טהורים במהרה.³¹ ויש שכתבו שעיקר הטעם הוא כיון שיש חובה לזכור מעשה העגל וכמו שכתוב "זכור אל תשכח את אשר הקצפת את ה' אלוךך...", וכיון שפרשת העגל היא גנאי לישראל תקנו לקרות פרשת פרה שבאה לכפר על מעשה העגל, תבוא האם ותקנח צואת בנה, ומה שקוראים זאת לפני פסח הוא מהטעם הנ"ל.³²

האם נשים חייבות לשמוע קריאת פרשת פרה?
יש אומרים שנכון להזהיר את הנשים לבוא

ולשמוע קריאת פרה, שאף היא מן התורה ונשים שייכות בה להיטהר מטומאתן ולאכול מקרבן פסח.³³ אולם לדעת רוב

הפוסקים קריאה זו מדרבנן,³⁴ ולפיכך לא נהגו הנשים להחמיר על עצמם לשמוע פרשת פרה.³⁵

פרשת החודש

בשבת הסמוכה לר"ח ניסן תיקנו חכמים לקרוא בתורה פרשת החודש המורה על קידוש החודש, ומוציאים ב' ספרי תורה וקוראים בספר הראשון פרשת השבוע, ובשני קורא המפטיר בפרשת החודש, כדי לקדש את חודש ניסן כפי שכתוב בתורה 'החודש הזה לכם ראש חודשים'.³⁶ קריאה זו אינה מקדשת את החודש אלא תוקנה לזכר העניין. כמו כן, קריאה זו חיובה מדרבנן,³⁷ ומפטירים 'בראשון באחד לחודש'.³⁸

האם אפשר להביא ספר תורה עבור חולה או שאר אונס, לשמיעת ארבע פרשיות?
נחלקו הפוסקים אם מותר להוציא ספר תורה מבית הכנסת.³⁹ כדי להביאו לבית החולה,⁴⁰ ומכל מקום בפרשת זכור ופרה שיש דעות שחיוב קריאתם מן התורה כתבו הפוסקים להקל להוציא ספר תורה עבורם, וזאת רק בתנאי שקוראים לחולה במניין עשרה.⁴¹

האם אפשר לעלות קטן לעליית מפטיר בארבעה פרשיות?
מנהג בני אשכנז שחתן בר מצווה בשבת לפני הגיעו לעול תורה ומצוות עולה לתורה לקריאת מפטיר, ומותר לכתחילה לעשות כן.⁴⁴ מכל מקום בשבתות אלו

האם יכולים לברך ברכות התורה כשקוראים רק פרשת זכור, יש שכתבו שמברכים,⁴² ויש שכתבו שאפשר לברך רק כשיש רוב מנין שעדיין לא יצאו ידי חובה.⁴³

האם אפשר לעלות קטן לעליית מפטיר בארבעה פרשיות?

מנהג בני אשכנז שחתן בר מצווה בשבת לפני הגיעו לעול תורה ומצוות עולה לתורה לקריאת מפטיר, ומותר לכתחילה לעשות כן.⁴⁴ מכל מקום בשבתות אלו

יבואו לשמיעת פרשת פרה כל היכא דאפשר, חו"ע עמוד יז-יח בהערה יט.
20 משנ"ב סימן תרצג ס"ד, חו"ע תנוכה עמוד קפח.
21 שו"ע סימן קפח סעיף י. וסימן תרצה ס"ג, אך בבא"ח פרשת חקת כתב לפסוק כדעת השו"ע בזה, אולם סייג את דבריו, שכל זה דוקא בשבת ביום טוב, אבל ב"ח ובתנוכה לא יזכיר.
22 משנ"ב סימן שו"ע ס"ק כב, בשם הפמ"ג והאליה רבה.
23 ואין בזה איסור הכנה משבת לחול, היות ומעשיו של לו תועלת.
24 הפר"ח ועוד פוסקים אחרים, הא"י ועוד פוסקים מותרים, המשנ"ב שם וכן בסיומן תרפ"ח ס"ק יח מקל בזה, אולם החו"ע פורים עמוד ריג, שבת ג' עמוד ט', מסיק לאסור בזה.
25 שו"ת מהר"ב"ח סימן לב. והבא בספר פורים משולש להגר"ש דבליצקי פ"ו הערה א, וכן משמע בכה"ח סימן קלא ס"ק קב שכתב שבירושלים לא אומרים תחנון, וכן נהג הגר"מ פינשטיין (שמועות משה סימן תרצג ס"ג).
26 חילוקי שלמה מועדים ח"ב פרק כא סעיף א' בהם תשובת הגר"ש"ן שכן המנהג.
27 יחזקאל, לו, כה.
28 שו"ע סימן תרפה סעיף ז', ובסימן קמו סעיף ב'.
29 הגר"א הפרי חדש ושערי אפרים, משנ"ב שם ס"ק טו, ובסימן קמו ס"ק יג.
30 חו"ע פורים עמוד טז-יח.
31 משנ"ב סימן תרפה ס"ק א'.
32 ילקוט הגרשוני סימן תרפה ס"ק א', שרת ערוגת הבושם האו"ח סימן רה, מקור ברוך ח"ג דף תשסח ע"ב, עוד עיין בזה ואף שולחן השלח פרשה זו היא זכר למעשה העגל א"כ נשים שלא השתתפו כלל בעונן העגל פטורות, אולם לפי הטעם של הערך השולחן שלומדים זאת מהפסוק "והיתה לכם לחוקת עולם" שקריאה זו תהיה לעולם, ואוי שגם הנשים